

верхньому Подністров'ї у результаті такої взаємодії в кінці II – початку I тис. до н. е. сформувалась висоцька культура, яка проіснувала до кінця VI ст. до н. е. Л.І. Крушельницька відзначає, що з другої половини VII ст. до н. е. на цій території з'являються культури, які поступово витісняють висоцьку культуру [1 с. 120]. Таким чином, досліджений об'єкт відноситься до її фінального етапу. Разом із названими вище груповими знахідками ливарних форм гончарівська тимчасова майстерня утворює напрямок, який з'єднає придніпровські ремісничі центри ранньоскіфського часу і карпатські мідні родовища, що дозволяє припустити існування постійно діючого торгівельного шляху, яким з балкано-карпатських родовищ поступала мідна сировина до скіфських ливарників.

ДЖЕРЕЛА

1. Крушельницькая Л.И. Памятники скифского времени на Верхнем Поднестровье. *Проблемы скифской археологии*. Москва, 1971. С. 120–126.
2. Ольговський С.Я. Походження форм для відливання скіфських наконечників стріл. *Сіверщина в історії України*. Вип. 9. С. 120–125.
3. Раев Б.А. Каталог археологических коллекций. Новочеркасск, 1979. С. 161. 51, кат. 161.
4. Романюк В.В. Скарби бронзових прутків Середнього Поросся. *Археологія і давня історія України*. Київ, 2019. Вип. 2 (31). С. 514–517.
5. Ebert M. Ausgrabungen auf dem Gute Maritzyn, Gouw. Cherson. *Praehistorische Zeitschrift*. V. H. 2. Leipzig, 1913. 80 s. S. 9, fig. 6.

Olhovskiy S.Ya., Ilchshyn V.V. Temporary foundry point in Lviv region and some issues of metalworking in the early Iron Age

The article examines a monument discovered by Lviv archaeologists, which once again confirms the work of wandering / traveling foundries in the early Iron Age. In contrast to the previous day, the existence of nomadic fishing was denied at this time, although a number of facts confirm this practice. The described monument also supports the existence of wandering foundries in Scythian times. It is a small sand dune on which lifting material has been collected in the form of foundry waste and artifacts associated with this production. Of particular note are the bronze rods, which were probably commodity ingots. The absence of a cultural layer, remnants of a workshop or separate smelting furnaces allows us to interpret this monument as a temporary point where wandering artisans operated for a short period of time, possibly serving the population of the surrounding agricultural settlements. In conjunction with the data on accidental finds of foundry molds, it has been suggested that there is a permanent route for wandering foundries from the craft centers of the Dnieper to sources of copper in the Carpathians and the Balkans. Commodity ingots show that it was not just an area of activity of wandering masters, but a trade route that connected the Dnieper craft centers with the Carpathian copper deposits.

Key words: metallurgical production, bronze casting, handicraft centers, temporary workshop, foundry molds, wandering masters, Honcharivka, commodity ingots.

REFERENCES

1. Krushelniczka, L.I. (1971). *Pamyatniki skifskogo vremeni na Verkhnem Podnestrrove*. [Monuments of the Scythian time in the Upper Dniester region]. *Problemy skifskoy arkheologii – Problems of Scythian archeology*, pp. 120–126. Moscow. [in Russian].
2. Olhovskiy, S. Ya. (2016). *Pokhodzhennia form dla vidlyvannia skifskikh nakonechnykh stril*. [The origin of molds for casting Scythian arrowheads]. *Sivershchyna v istorii Ukrainy*, issue 9, pp. 120–125. [in Ukrainian].
3. Raev, B.A. (1979). *Katalog arkheologicheskikh kollektsij* [Archaeological collections catalog]. Novocherkassk. [in Russian].
4. Romaniuk, V.V. (2019). *Skarby bronzovykh prutkiv Serechnoho Porossia*. [Treasures of bronze bars of Middle Porossia]. *Arkheolohia davnia istoria Ukrainy*, issue 2 (31), pp. 514–517. Kyiv. [in Ukrainian].
5. Ebert, M. (1913). *Ausgrabungen auf dem Gute Maritzyn, Gouw. Cherson*. *Praehistorische Zeitschrift*. V. H. 2. Leipzig, 80 s. S. 9, fig. 6. [in German].

Стаття надійшла до редакції 21.01.2021 р.
Рекомендована до друку 28.04.2021 р.

УДК 811.512.2/3-112»12»:81'373.21(477)

К.М. Тищенко

ЗОЛОТООРДИНСЬКІ ТОПОНІМИ ЛІВОБЕРЕЖЖЯ

Пам'яті історика і педагога
Віктора Володимировича Заїки (1957–2020)

Топонімія України досі зберігає імена Чингізидів: Джучі, Батий, Бувал, Орду-Ічен, Шейбан, Башмак, Бурлюк, Узбек, Акул та ін. Збережені й імена емірів (ноїнів): Субутай, Картан, Айдар, Алчедай, Кавгадий, Бабуджи, Калантай, Коверга, Мамай. Навколо топореплік цих власних імен на карті знайдено утізані репліки численних супутніх ординських реалій. Це етноніми – татари, монголи, маньчжури, араби, алани, хини; хороніми – Золота Орда, Китай, Кашмір, Хваліси, Дербент, Ясріб, Мекка; інші реалії – монг. Яса, Білік, уруг 'клан', цахар 'кріпаки', бешик 'письмо', самбар 'дощечка для письма', данс 'ресстр', через 'військо', абух 'захоплений'; евенк. орон- 'олень'; дтюрк. каган, таган, баскак, калин 'товстий', булгак 'колотнеча', Бурхан 'Будда', асура, якут. харабыл 'караул', тат. савин 'верблюд'; ар. аль-галуба 'дійна верблюдиця'; пехл. бунак 'майно, шатро'; слов. писар, став та ін.

Ключові слова: мовні контакти, топонімія України, Лівобережжя, Золота Орда, монгольські, тунгусо-маньчжурські, тюркські, арабські, пехлевійські впливи.

1. Вивчення золотоординських топонімічних пам'яток на Лівобережжі збагачує джерельну базу історії України. За роки висвітлені окремі аспекти теми: [1, с. 458–479; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8, passim; 9, с. 736–757].

До часів Джучидів віднесено назви з власне монгольськими основами: Яс-, Білик-, Жуч-, Орж-/Роґ-, Курен-, Тала-, Обух-, Хоруг-, Бурхан-, Жашк- (пор. пмонг. Яса, Білік, Джучі, уруг 'рід', пмонг. курен/ халх. гурен 'ставка', тала 'поле', абух- 'завойований', хоронг 'корогва', Бурхан 'Будда', засаг 'ясак, податок'). Інша група назв – від слів тунгусо-маньчжурських і тюркських мов (двомовних ординців): основи Ворон-, Черемух-, Каган-, Бех- (прототи́пи евенк. орон- 'олень', чері 'військо' + чжурчж. мохе 'маньчжури', дтюрк. каган/ хан, бек/ бег 'бей'). Третя група назв продовжує іранські та арабські украплення: Бунак- (пехл. 'майно, житло, табір'), Мир- (ар. (a)мір- 'емір', від XI ст. у М. Кашгарі [10, 89, 426]) та ін. Четверта група – слов'янські топооснови: Золот-/ Злат-, Став-, Стовп, Червоний Яр та ін. (слов. золот-, став-, столп-, Червоний Яр 'улус на Дону'). Ці реалії відповідають складу Орди та обставинам її панування.

2. Безпосереднім поштовхом до продовження студій стало звернення до автора 11.01.2021 р. історика архітектури О.А. Лобко по консультацію щодо її власної етимології для назв двох сіл на Поділлі – *Вищеольчедаїв* і *Нижчий Ольчедаїв* (Вн Муровані Курилівці). В ономастиці літопису дослідниця виявила ім'я золотоординського еміра Алчедая (1281), припустивши, що це і є прототип топонімів (О. Лобко, усне повідомлення).

З філологічного погляду ім'я *Алчедай* поморфемно відповідає репліці *Ольчедаїв*, а його вік пояснює упізнаваність у топонімах. Іншомовне давнє А- закономірно дає укр. О-. Відстань у 1,5 тис. км між Поділлям і районом походу Алчедая на Верхнє Поволжя не шкодить, адже обидва регіони справді перебували тоді у сфері впливу Золотої Орди [11; 12, карта].

Гіпотезу додатково зміцнює аргумент контексту: до однієї сільради з с. *Вищеольчедаїв* входить с. «Морозівка», – до 1946 р. **Татариськи** [12, с. 1024; 1, с. 458, 460; 7, с. 208, 210; 8, с. 528; 9, с. 755; 13, с. 194]. Для основного припущення стає апробацією те, що дві **сусідні** назви «*Татариськи* ^*Вищеольчедаїв*» синхоричні (гр. *συν/γ- + χώρα* «з того ж простору»): основа однієї назви – етнонім *татар*, а сусідньої – ім'я *татарського* ж еміра.

3. На початку нового етапу цих студій з імен еліти Золотої Орди [11] було вибрано імена, збережені у топорепліках в Україні. Після того серед назв навколо них вдалося розпізнати топоніми часів Орди, а по взаємному зіставленні контекстів прояснити їхні неминучі звукові деформації.

4.0. Так були розпізнані продовження імен Джучі (сина Чингіз-хана) та його нащадків. Це Батий, Бувал, Орду-Ічен, Шейбан (I коліно); Башмак, Бурлюк (IV к.); Узбек (V к.); Акул (VI к.). Їхні еміри (нойони): Субутай і Картан (1240), Айдар (1268), Алчедай і Кавгадий (1281); Бабуджи (1320), Калантай (1333), Коверга (1378), Мамай (1380) [11].

Але найістотніше, що далі навколо продовжень цих імен відкрилися супутні (бо однотипні у контекстах і помітні лише у зіставленні їх) назви реалій ординського часу. Звичний координатний (Декартів) виклад теми не дало здійснити несподіване розмаїття фактів. Їх довелося впорядковувати за «мозаїчним» методом (А. Моль, М. Маклюен). Резонанс (взаємопосилення) у пам'яті схожих часток об'єднує їх у мозаїчне ціле.

Тому матеріал поданий у *мозаїці рубрик*: (4.1) Ольчедай-, Айдар-, Татар-, Могил-, Катюжан-; (4.2) Яс-, Білик-; (4.3) Уруг-; (4.4) Калин-; (4.5) Бурхан-; (4.6) Субот-/Суvid-, Коверг-, Сокир-; (4.7) Ічен-, Бабуз-, Товкач-, Солон-; (4.8) Ясур-, Орлик-; (4.9) Жук-, Кагадий-, Узбиц-, Гін-; (4.10) Кашпер-/Каспер-; (4.11) Бувал-, Баран-; (4.12) Корнач-/Карнач-; (4.13) Корист-/Корост-/Хворост-, Герге-, Солон-, Савин-; (4.14) Картан-, Гурин-; (4.15) Золот-; (4.16) Коровель-/Гребел-/Хрул-, Калантай-; (4.17) Писар-; (4.18) Бешк-, Душ-, Самбур-, Бахмач-, Черемух-, Яструб-, Гамал-, Голуб-; (4.19) Церк-/Чирк-, Мамек-; (4.20) Батий-, Кулаг-, Акул-; (4.21) Серед-, Шейбон-, Моран-; (4.22) Деревен-, Хваліс-, Навгач-; (4.23) Став-, Хорохорин-; (4.24) Бунак-, Таган-, Бурлюк-; (4.25) Баскак-, Мир-; (4.26) Болгач-/Болшач-; (4.27) М'як-.

Схема переходу до Декартової системи розміщення цих же даних така. **Ключові імена Джучидів** наведені вище (4.0). Прототипами інших упізнаних продовжень ординських реалій є: **етноніми** татар, монголів (4.1), хинів (4.9), маньчжурів (4.18); **геоніми** катаганів (4.1), солонів (4.7); **хороніми** *Кашир* (4.10), *Золота Орда* (4.15), кит. 中國 *Чжун-Гуо*, букв. «Середина Держава» *Китай* (4.21), тюрк. *Тавгач* «Китай» (4.7), *Хваліси*, *Дербень* (4.22), *Хорхорин* (4.23), *Ясриб* (4.18), *Мекка* (4.27); **політоніми** *Яса*, *Білік* (4.2), *уруг* 'рід' (4.3), *церег* 'військо' (4.19), *гурен* (дав. *куррен*) 'ставка' (4.14), *став* 'табір' (4.23), *ярлик* 'наказ' (4.8), *герге* 'угода', якут. *хариста*- 'щадити, берегти' (4.13), со-

лон. *каранчи*- 'спостерігати' (4.12), якут. *харабыл*, монг. *хоруул* 'караул' (4.16), *писар* (4.17), монг. *бешік* 'монгольське письмо', *данс* 'реєстр', *самбар* 'дощечка для письма' (4.18), *емір*, *баскак* (4.25); **соціоніми** *калин* 'товстий' (4.4), калм. *цахар* 'кріпаки' (4.6), каз. *нагаши* 'родичі з боку матері' (4.22), *булгак* 'чвари' (4.27), бур. *баран* 'скриня з майном' (4.11); пехл. *бунак* 'майно для стоянки', монг. *таган* (4.24); монг. *морин* 'мерин, кінь' (4.21), тат. *савин* 'верблюду' (4.13), ар. *гамал* 'верблюду'; ар. *галуба* 'дійна верблюдиця' (4.18); **конфесіоніми** *Бурхан* 'Будда' (4.5), *асура* (4.8).

Читач сприйме цю мозаїку фактів у тій послідовності, яка була у досліді, а за потреби прогляне її частини за схемою (так робить і автор).

4.1. **Ольчедай-, Айдар-, Татар-, Могил-, Катюжан-**. Навколо сіл ВищеОЛЬЧЕДАЇВ, Нижчий ОЛЬЧЕДАЇВ Вн виявлені не лише *Татариськи*, а ціла група основ того ж кола: ● ВищеОЛЬЧЕДАЇВ Вн Мур. Курилівці: .ТАТАРиськи; **КОТЮЖАНИ**, КОНИЩІВ КОТЛУБАЇВКА, ОБУХІВ, КУРАШІВКА, ВОРОНІВЦІ; + МОГИЛІВ-Под. (пор. Алчедай = Алчидай з геоніма *алчи-татар* [11, с. 59] + -дай/-тай 'по-'; плем'я *катаган*; еміри *Котлубай*, *Коничи*, монг. *абух*- 'захоплений', калм. *хорш*- 'бути співучасником' [14, с. 57], евенк. *орон*- 'олень'; етнонім *монгол*).

Однокореневі назви: ● **АЛЧЕДАР** Молд. {**КОТЮЖАНЫ** плем'я *катаган*, ОЛИШКАНЫ *Алчи-хан?}; ● **ВОВКОДАЄВЕ** Лг НовоАЙДАР: БезГИНове, БАХМУТІВКА, СЕРГІЇВКА; ● **ВОВКОДАВСЬКИЙ** [14] Хс Скадовськ: АНТОНІВКА, УЛЯНІВКА.

Похід Алчедая 1281 р. був не нападом ординців, а їхнім рейдом під проводом емірів-чингизидів Алчедая і Кавгадия на прохання іншого еміра тієї держави, князя Андрія Александровича Городецького [11, с. 36] (це третій син Александра Невського). Після походу замовник ненадовго став великим князем. Князь Лев Галицький теж *запросив* до Галичини татар Ногая для походу на західні землі Польщі 1280 р. (похід був невдалим).

4.2. **Яс-, Білик-**. Письмовим правом імперії монголів була *Яса*. На відміну від неї, усні висловлення Чингіз-хана і його нащадків були зібрані в *Біліку* і прирівняні до правових норм. Топонімія України досі послідовно розрізняє ці поняття: *Ясопіль*, *Ясинувата*, *Ясна Поляна*/ *Більче-Золоте*, *Білка*, *Біличі*, *Більківці*. Загадкові основи Ясополів, Ясногородок, Ясинуватих виявилися продовженнями не етноніма *ясів-осетинів* і не іранської *Ясни*, а *Яси* Золотої Орди. Переконливу групу складають назви-синоніми ЯСИНУВАТЕ Хк, Дп, ЯСИНУВАТА Дц, б. ЯсенУВАТий Ліс Лг (абад 'місто') – і Ясногородка 2, Яснобір, Ясопіль, Яснопіль; ● **БІЛІЧИН** Вн Бар: КОМАРІВЦІ, ГОЛУБІВКА, КУЗЬМИНЦІ, КАРИШКІВ ар. аль-кариш 'кисле молоко' U [10, с. 276]. (Регулярні приклади основ Яс- і Білик- – далі).

4.3. **Уруг-**. Слово *уруг* 'клан' [10, с. 152] не раз вжито у Біліку: «Після нас члени нашого уругу одягатимуться у золотокані шаги, їстимуть **смачні й жирні страви**, сидатимуть на баских коней і пригоргатимуть гарних жінок» (Рашид-ад-Дін, 1, кн. 2, 262). Традиція і правові норми утримували це становище протягом усього існування Золо-

тої Орди» [11, с. 8]. Серед багатьох основ реплік – Уруг-/Орж-/Ірж-/Р(о)ж-/Ріг. Найархаїчніша у назві ур. УРУГА у с. Кинашівка Чг Борзна (див. 4.18).

• р. КУТ.УРЖиха і с. КУТ.ОРЖиха ір. кент місто + уруг Пл ХОРОЛ монг. харуул ‘караул’: .МОГИЛЬне, ГЛИБока ДОЛИНа; ОРІХівщина, ОРЛИКівщина ярлик, ГИРИНе *-у-, ХИЛЬКівка Хулагу, кут ГОРБАТівка арбат у с. РОМО-ДАН, КРЕВЕЛівка якут. харабыл ‘караул’ (4.16); • КОТ.ЮРЖинці Хм КРАСилів: КАЛИНівка, ОРЛИНці, КУЧМА-Нівка; • КОТ.ЮРЖинці Хм ПОЛОНне: КАЛЕНИч 2, БЕЛЕЦьке .ГОЛУБча, РОГовичі, СЯГРів; • КОТ.ЮРЖинці Хм Теофіполь: КАРАБІївка якут. харабыл; ОРДИНці, ВОРОНівці, КУНча, ГАЛЬЧИНці, ШИБЕНА.

4.4. **Калин-**. В ординських контекстах стабільно є супровідні назви від основи *Калин-*. Вона ж є і у фольклорі, вивчена М. Фасмером, В. Радловим, О. Янсенем. Лютий *Калин-цар* мав ім'я *не від каліни*, а від алт., кипч., каз. kalup, ктат., тур., тат., уйг., караім. kalup ‘товстий, огрядний’ [16, II, с. 167]. Пор. • р. КАЛИНівка у с. Кучерівка См Глухів: с. КАЛИНівка, БЕШКи, СОРОКові БАЛЬЧики бальчик ‘болото’, ХОДИНе, ХОДУНя монг. *хотон* місто, ГОДУНівка. *Калинівки* трапляються не раз, як супровід сліду татар.

4.5. **Бурхан-**. Виходячи з монг. *Бурхан*, дтюрк. *Burqan* ‘Будда’ [14, I, с. 118], вдалося зробити важливі знахідки: цей прототип продовжують назви сіл *Бурханівка* Мк, Дп, *Бурканів* Тр, балки *Бурханове* Дц, кута *Бурханове* Хк [1, с. 472]: • БУРХАНівка Дп Синельникове: КАЛИНівське .ЯСне, СУХа КАЛИНа, МИРОлюбівка, ВОРОНове, ПИСАРівка, ІВАНівка, ЧЕРВОНоярське; • кут БУРХАНове у с. ТОПОЛЬське [17, с. 772] Хк «Ізюм» (= ГУЗун-Курган, 1850 [18, с. 220]: ЧЕРВОНа Поляна, ВОДОРІЗівка уд, ГОЛУБівка, КРАСНий Яр, ІВАНівка 2, КОМАРівка; • балка БУРХАНова л Сух. ЯЛАНчика алан Дц Амвросіївка: НовоІВАНівка, НовоЄЛАНчик, УЛЯНівське, ОБРІЗНе, МокроЄЛАНчик, БАГАЧівське, ЖУКова Балка, б. КАЛИНова у с. КАЛИНове; б. БОЙКова дтюрк. бой ‘сім'я’ у смт Войкове.

Є кілька топонімів, схожих на Бурханів: р. *Буркунка* Дц Бердянськ і дві р. *Бургунка* Хс. Одна з них має варіант *Бурганка* [18, с. 77], пор. дтюрк. *Burqan*/ *Burqan*/ *Burqan* [24, с. 125–127]. *Бургунки* – це хибні пристосування ХІХ ст. («народна етимологія») до гімназійних знань про Бургундію. На карті дві р. *Бургунка*/ *Бурганка* досить близькі від с. *Бурханівка* Мк. Назви р. *Буркунка* і *Буркунове* за аналогією раніше могли мати основу *Буркан-.

Смуга ойконімів від основи Бурхан- тягнеться на півсвіту до Чити через Росію, Узбекистан, Казахстан: БУРХАНовка Рост., БУРХАНЫ Краснод., БУРХАНа Узб., БУРХАН Каз., БУРХАНкуль Челяб., БУРКАН+ = «Бурукан» Чита [15].

4.6. **Субот-/Сувид-, Коверг-, Сокир-**. Стають помітні переваги методу контекстування; р. *Буркунове* тече у с. СВИДівок: тут виявлено синхоричний прототип Субутай (нойон Батія у походах 1240 р.). Інші видатні назви контексту: • СВИДівок на р. БУРКУНове Чк Чк: .р. ІРДИНь халх. *эрхтэн* ‘ті, що мають право’ у с. СОКИРна калм. *цахар* ‘сім'ї кріпаків і слуг, що живуть при князівстві

ках’ [14, I, с. 134] (див. і 4.20. СОКОРник), р. НОХАЄв Нагай, МОШНИ, р. Устя-МОШНЯ чжурчж. Моhe маньчжурі (Huang; [1, с. 479]), р. КОВЕРЖин л рук. Дніпра **Коверга** (емір, 1378) (4.13), р. ЗОЛОТonoша, ТАГАНЧА монг. таqan місце ночівлі + дтюрк. -ча ‘по-’ [24, с. 650]; бол. Біївка у с. БЕРЕЗняги. Так виникає нова якість. Це вже не пустка по 1240 р. (крім звіту Дж. да Піан дель Карпіне про подорож з Ліону через Волинь і Київ до Монголії і назад 1246 р.). Справді, як тоді виживали у степу? Чому існували окремі села? Основи Сахар-/Сокур-/Сокир- вказують на *цахарів*. Це перші контури Рах Mongolica.

4.7. **Ічен-, Бабуз-, Товкач-, Солон-**. Тільки на Лівобережжі збережений слід ім'я Орду-Ічена (брата Батія): • р. ІЧЕНка у м. ІЧНЯ Чг: .кут ЖАДЬківка, КАМАГла тюрк. катағ ‘мечеть’; ТОМАШівка, ЧЕРВОНе, ІЦЕНків, ВОРОНівка, іРЖавець, ДОРОГИНка, БІЛЬМАЧівка; + р. БАБУЗя Бабуджи (емір, 1320) (і нп БАЙБУЗівка Од2, БАЙБУЗи Чк), с. ТАЛАЛАївка, кут ВАКУЛівщина, ліс ЧЕРЕМОШний у с. ТОВКАЧівка Тавгач ‘Китай’, кут ГОРЯНИ *а- у с. МАМАївка; • ЗаїЧЕНці Пл ЗІНьків: БАРАНівщина, КОРЕЩина; КОРЖівка, БУХАлівка, ІЩЕНківка Ічен?, БІРКи, ГЛИНСьке *калин-?, КОРЛЮКове, ЯСенове; • ЗаїЧИНці Пл Семенівка: БІЛЯКи, КАЛИНівка, НАГАЙники, НАРІЖжя; • ЗаїЧЕНки Хк Дергачі: КАРАВАН, КУРЯЖанка, СОЛОНий Яр, СОЛОН.ИЩівка солони (плем'я евенків, кит. 索倫/索伦, Suōlún), СЛАТине.

4.8. **Ясур-, Орлик-**. Крім назв від ім'я Будди (Бурхан-, Буркан-), з часом знайшлися й інші незалежні ознаки буддизму: Ясур-, Яшур- (пор. *асури*, від сскр. і палі «असुर» [asura], кит. 阿修羅/阿修罗 [āxiūluo]: в індуїзмі – нижчі божества): ур. ЯСУРівка Чг ІЧНЯ, ур. ЯШУРовщина у с. ТИМОНовичі Чг Семенівка (тут же ОРЛИКівка *ярлик: якщо ясаул > осавул, то ярлик > орлик ур. КАГАНщина; пор. і р. ОСИРа = ГОСИРа *ясир? л Случі Горині у нп СЕВЕРІНівка Жт Любар). До *асур* ще р. СУРА, с. ШУРА Вн, кут ШУРА, с. ШУРИ Чг, кут СУРАївка і ШУРУЙова Чг та ін. В Росії відомі АШУРково Тверс., Смол., ОШУРово Іван., ОШУРга Марі Ел, ОШУРково Арх., Бурят., АШИРова Челяб., АШИРово Омс.

• ОРЛИК *ярлик Пл КОБЕЛЯКи: .БІЛІКи .ЖУКи, БУТенки, БОГДАНівка, Галі-ГОРБАТки ар. арбат ‘монастир’; ЧЕРЕМУШки, БАРАНники, ЗОЛОТарівка, АНТОНівка, ІВАНівка, ШАПКи жабгу, КРИНИЧне корнач, СОЛОШине, КОМАРівка; +МОГИЛів, КИТАЙгород Дп. Притока ОРЕЛЬКа = ORELYK [18, с. 400] до впадіння в Орель (1183, 1550 pp.) має 95 км. Від витoku Орелі до цього ж місця 78 км. Тоді основна річка насправді Орелька, і давня назва її *Ярлик.

4.9. **Жук-, Кагадий-, Узбиц-, Гін-**. *Алчедай* згаданий у літопису разом з *Кавгадием*, то ж природно було чекати у топонімії України продовжень і цього ім'я: • КАГАДіївка Хк Барвінкове {Нова МИКОлаївка; МОЛОЧне, КОРБівка, БІЛИКів Колодязь Білік, ІВАНівка 4 дтюрк. *jan*- повертатися, ЧЕРВОНа ГІРКа, МОЛОЧне, ЯСна ПОЛЯНа, МЕЧебилове Мякка (Афан. Нік.; 4.27), БАРАБАШівка, ГАРАЖівка 2 харадж; + НовоБАХМЕТьєве, ЗОЛОТі Пруді,

Ясногірка Дц}. Контекст зміцнив етимологію «КАГАДіївка < Кавгадий». З цим прототипом можуть бути пов'язані й назви від стягнених основ *Кадіївка, Кадіївці* Хм, *Кадіївка* Лг; можливо і *Калкат.унівка* *Кавкат-? Кр.

Літопис згадує Кавгадия і через 36 років, коли князь Юрій Данилович Московський отримав ярлик від великого хана Узбека на Велике князівство Владимирське. Князя ескортував на Русь загін ординців на чолі з Кавгадием і Астрабилом [11, с. 30]. В Україні ім'я Узбека збережене у 5 гідронімах [19]. Це точно він, адже *біля трьох з них згадані хини* (!) • Чг Ріпки: оз. **УЗБИЦЬ**ке, ГНєвщина, бол. **КАЛІН**овка, с. Ямище; оз. **УЗБИЦЬ**ке, кут ГНєвщина, ЦЕРКівка у с. КРАСКівське; рівч. **УЗБИЦЬ**кий, оз. **УЗБИЦЬ**ке, кут ГНєвщина, БОЙКовщина дтюрк. бой 'сім'я', ліс ТАБУНіще у с. Мутичів; оз. **УЗБИЦЬ**ке, ур. ДОРОГАНка, бол. МОЧУЛЬське у с. Яворці (Ріпки-1); ур. **ІЗБИЦЬ**ке, ПОМІРки, **КОРОВАН**кове, ур. **ЖУЧ**ки Джучі, СТАН у с. Редьківка, бол. КОРАБЛіще у с. Миси; оз. **ТАТАР**ка у с. Губичі; дол. **ПСА**Ровка у с. ЧИЖівка = КОМАРівка; р. **КОГАН**ець у с. Горностаївка; поле АСІРейки, ур. ЧИКАЛовка **чикал** 'нестарша дружина' у с. Петрики; ур. АСЕРейки у с. Вел. Зліїв; кут **МОГИЛ**євка, ліс РОГ у с. «Вишневе»/СВИН.ОПУХи+ тат. савин 'верблюду' + монг. абух- 'завойоване'.

Схожа на *Свин.опухи* назва • р. **СВИН.ОБИЧ**ка у с. **СВИН.ОБИЧ**+/«Берестівка» Жт БАРАНівка: **СЕРЕД**ня, МИРославль, **КАШПЕР**івка, РОГачів, ІВАНівка, Суємці, **ВОЛОДИМИР**івка, ДОРОГАНЬ, ДЕРЕВИщина, р. ОРЛИК ярлик; КАМ'Яний БРІД. Звідси • **ОБИЧ**ів < *Обух- Чг ПриЛУКи: р. **БОРШЕН**ська Бурхан у с. БОРШНА .ВАЛКи балик, **КАНІВ**щина, СЕРГІївка, ОХИНьки, **ТОВКАЧ**івка, **ГОЛУБ**івка, БЛЕЩина Білік, **СОРОЧИН**ці, **МОХН**івка, БОГДАНівка богдо, **ВОЛОДИМИР**івка, БІЛОШАПКи Білік + жабгу; ГУСТИНя гузи, **МОХН**івка, ВИСОКе биск-, ПОЛОНКи; • **ОБИЧ** < *Обух- Тр ШУМське: РОХМАНів, МІЗЮРинці, **МИР**ове, БИКівці, СуРОЖ, ІВАНківці, НовоСТАВ, **ЦЕЦЕН**івка халх. **цэцэн** 'умілий, мудрий', **ШУМБАР** халх. **самбар** 'дощечка для письма'; • **ОБИЩЕ** < *Обух- Жт ОЛЕВськ: ХОЧИНе, СТОВПинка, ДЕРЖАНівка, САРНівка, **КОРОЩ**ине якут. **харыстā**- щадити, берегти; **БУЧМАНИ** басма, ЗаМИСЛовичі, БІЛОКОРОВичі Білік + араби; ЖУРЖевичі *чжурчж-, ЗаБОРОче; с. Рудня ЗЛОТин; **ЖУБР**овичі калм. **самбр** 'дощечка для письма'. Обич- з применником дало *С-обич, -еве, С-опич* См.

4.10. **Кашпер-/ Каспер**-. На своє історичне місце стала й ця основа (гр. *Κασπείρα* з пехл. *Kašpīr* 'Кашмір' [17, с. 435, с. 507]). Причини появи караванів з Кашміру можна зрозуміти лише тепер: це час, коли *Україна з Кашміром* (!) опинилися в одній державі. Назва КОСМИРин ІФ прямо продовжує скр. *Kašmīra* 'Кашмір'. Це нові подробиці Рах Mongolica.

4.11. **Бувал-, Баран**-. Ім'я сьомого сина Джучи-хана *Бувал* [11, с. 59] поза сумнівом збережене у назві села • *БУВАЛ*ине См Путивль {^БУНЯКине; **ВОРОН**івка, ОРІХівка, РИЖівка, **ГОЛУБ**ове, **КАГАН** ^ЯЦине} (пор. хан Боняк, евенк. орон 'олень', монг. уруг 'клан', ар. ḡalūba 'дїйна вер-

блюдиця', каган, Яса) та упізнаване у пристосованих топонімах-репліках: • *БУЙВАЛ*ове См Кролевець {СВИДня, МИРне; **ВОРОН**цове, ВОРГОЛ}/пор. Субутай, емір, евенк. орон 'олень', маньч. арґалі 'сарна' [20, с. 50]/; • *БУЙВОЛ*ів-ЦІ Хм Ярмолинці {КАДИївка, БАЛАМУТівка, **ЯС**енівка, **САВИН**ці, ПереГНка, АНТОНівці, **БАРАН**івка, ІВАНівка, ківці, **КОРНАЧ**івка}/Кагадий, монг. баламут (і 4.21), Яса, тат. савин 'верблюду', хини, анти, бур. діал. **баран**- 'скриня з майном' [14, I, с. 76], ян, солон. **каранчи**- 'вдивлятися'./

4.12. **Корнач-/ Карнач**-. Для останньої етимології перевірено й контекст іншого варіанту назви: • *КАРНАЧ*івка солон. каранчи- 'вдивлятися' Тр ЛАНівці: ОРІШківці, БІЛка, БІЛОЗІРка, **ЖУК**івці; ІВАНівці, КРАСНолука, КУТиська, **КОРЖКІ**вці, **КОРОСТ**ова якут. **харыстā**- 'щадити, берегти'. Не виключено, що й КЕРНИЦі та КРИНИЧки (пор. КРИНИЧани .СМОТрич Хм Кам.-Под.).

4.13. **Корист-/ Корост-/ Хворост-, Герге-, Солон-, Савин**-. Перші основи переважно правобережні. На Лівобережжі кілька пристосувань: • *ХРИСТ*анівка якут. **харыстā**- щадити Пл Лохвиця: КРИНИЦя, ГАМАЛіївка, **ХРУЛ**і монг. **хоруул** 'караул' (є і ХОРЛи Хс), БУДАКівка, СкороБАГАТьки; ЧЕРВОНА БАЛКа; • *ХРИСТ*івка Пл ШИШАКи: **ЖОРЖ**івка *юрж-; **ВОРОН**янщина, ПриШИБ, БАРАНівка, **ЖУК**ова Балка .**КОВЕР**дина Балка **Коверга**, БУХуни; (згадаймо і с. ТАХТАУЛове під Полтавою зі степовим слідом у кирг. toqtoquł 'раб, залишений в живих'); • *НеХРИСТ*івка Пл ЧОРНухи: ХАРСики, БОГДАНівка богдо; СИНЯківщина, **ВОРОН**ьки, КРАСне, ЯЦюкове, ЗаГРЕБЕЛля, **БЛИЧ**еве, **КУРІН**ька, КІЗЛівка.

На Лівобережжі стався іранський перехід х- > хв-, а далі хв- > ф- (4.19, 4.21): • *ХВОРОСТ*ове якут. **харыстā**- 'щадити, берегти' Хк ВАЛКи балик: **ЗОЛОЧ**івське 2, СВИНарі савин; БРОВкове, ГУЗівка, КАЛЕНикове, ЯСеневе, **ЧЕРЕМУШ**на, РОГівка, КАНТАКУЗівка (1453), БІВське, ОБРІЗАНівка, БАРАНове; • *ХВОРОСТ*яне Лг Новопокков: **СОЛОН**е, ТАНЮШівка, РОГове, ЗаАЙДАРівка; БІрки, ЗАКОТне, СЕРГІївка, **ПИСАР**івка; • *ХВОРОСТ*янівка Лг Старобільськ: БУТове, ОРІХове, АНТОНівка, КУРЯЧівка, ГАНнівка, БУТківка, КАЛМИКівка, **МАРИН**івка *морин; • *ШаХВОРОСТ*івка Пл МИРгород: .КРУГлик; **САВИН**ці тат. **савин** 'верблюду', **БЛИК**и; ЧЕРЕВки, СОРОЧИНці, **МАРЕН**ичі *морин, **СОЛОН.ЦІ солони**, СТУПки, **ПИСАР**івка, ПОЛИВ'яне, БАГАЧка, БУЛУКИ, БІЄве, АНДРіївка, **ОБУХ**івка 2, КОШове, БУДАКівка, КОНЮШеве, СТОВБине, РОМОДАН. Перехресні докази: не раз згадані не лише солони, але й слова їхньої мови.

• *НеХВОРОЩ*а якут. **харыстā**- 'щадити, берегти' (коли це зникло, то «Не-») Пл Нові САНЖАри: .МОВЧанівка; МУШина ГРЕБЛЯ чжурчж. мохе 'маньчжури' + якут. харабыл, **СОЛОН**ці 2, КЛЮСівка, БОГДАНівка богдо; БОЙКівка дтюрк. бой 'сім'я', **ГЕРГЕ**ли монг. **герере** 'угода', **ПИСАР**івка; • *НеХВОРОЩ*а Хк .САХНовщина (евк. согон олень): НовоБОГДАНівка богдо/ тюрк. бодун 'мешканець', КРАСНа ГРка, БАГАЧка, КАЛІНівка, ВОЛОДИМИРівка, КРАСНоЯРка, ОРІЛЬське, **КАГАН**ець.

Рис. 1. Масштаби поширення на Лівобережжі топонімів від прототипів часів Золотої Орди: імен Джучидів, їхніх емірів та супровідних реалій. Пояснення у тексті

4.14. **Картан-, Гурин-**. В околицях назви від основи Хворост- [19] згаданий сучасник Субутая емір Картан (1240 р.), володар Задонецького улусу: ● кут **ХВОРОСТЯнка** як **харыста**- шадити, **ЦЕРКОВка**, **ІРЖАвець** у с. **ФЕСЬківка** Чг **МЕНА**: кут **ТАТАРовка**, **ХОРУЖовка**, **ХВОРОСТЯнка**, **Яновський Край**, ур. **ГИРИН** Хутор у смт Березна; кут **ХВОРОСТЯнка**, дол. **ПИСАРева**, оз. **РОГова** у с. Локнисте; брід і шлях **ТАТАРський** у с. **БОБИРів** хутір; оз. **ЯХОНЬків** **КРУЖок** Джахан, ур. і кут **ЦЕРКОВка**, **ЯСочков** Куток, **ЮРЧиха**, **БОРОВне** у с. **БИГАЧ**; кут **ГУРИН**овка,

ривч. **ІРЖАвець** у м. Мена; ур. **ДУНАЙки**, випас **КАЛИНСьке** у смт **МАКОШине**; кут **КАГАЇвщина** *Кагадий, р. **КАРТАН** Картан (емір, 1240) У, оз. **КАРТАН**ъ (XVIII ст. [18]); х. **ХИЛИКів** *Хулагу; поле **КОРЕН**ев **КУТок** *Курен- у с. Блистова; р. **МАГУЛ**ина Канава іст. **могул** 'монгол' (у Т. Шевченка давня форма *моголи*) у с. **САХНівка**; бол. **ЗОЛОТУха** у с. Куковичі; поле **КОДОВ**Бець, **ОРЛИК**, кут **КОНОтоп** у с. Величківка.

4.15. **Основа Золот-**. Вище згадано, що ключовим для розуміння континуантів Біліка став композит *Більче-Зо-*

лоте Тр. Водночас він же дав підставу для інтерпретації *Золотих, Золотонош, Залатихи* як історичного сліду Золотої Орди. Є десятки *ЗОЛОТих* Полян і *ЯСних* Полян. Вони поширені не лише на землях власне Золотої Орди (на рис. 1 її кордон і улуси показані за [11; 12, карта]), що усвідомлено уперше.

Як видно зі схеми, *обабіч кордону* живе підкорене населення (монг. *hūn* з кит. 人口 *rénkǒu* 'населення' (https://uk.wikipedia.org/wiki/Монгольська_мова:основи_ГУН-,_ГІН-,_ХИН-) з сотнями осередків колонізації та асиміляції. І цей стан триває століттями. Власне про це й говорить підручник історії. Але не спиняється на конкретиці, яка дотепер була мало відома.

4.16. **Коровель-/ Гребел-/ Хрул-, Калантай-**. Істотною реалією ординських часів мала бути захищеність селищ. Дещо вже з'ясували калм. **цахар** 'сім'ї кріпаків і слуг, що живуть при князівс. **ставках**' (4.13) і якут. **харыстā** 'щадити, берегти' (4.12). Сюди ж і основа Коровель- та її пристосування, родичі монг. *хоруул*, чагат. *караул* 'охорона' (пор. і ХОРОЛ, -ьці, ХРУЛі Пл, ХОРЛи Хс 4–3, КОРОЛ-, КО-Нюшки-КОРОЛівські Ль 4–21). Трапилася у їхніх кортежах і перша репліка ім'я Калантая (емір, 1333): • ур. **КОРОВЕЛЬ** як. **харабыл** 'караул, сторожа', ЯНівське, кут КУЛИШівка, ОСАУЛківка *Яс- у с. Шестовиця Чг Чг: кут **КАЛАНТАЙ**івка Калантай, ур. **КОРАБЛИ**ще, поле **ЦЕРКОВ**на **РУТА**, **МОРГУ**нове перс. моргун 'змій' у с. Шибиринівка; • **ЗОЛОТУХИ** Пл ОРЖИця монг. уруг 'клан': ЗаГРЕБЕЛля **харабыл**, **ЧИРК**івка черіг 'військо', ОРЖИця, МИСЮРівка, ДЕНИСівка, ХОРУЖівка, ХОРОШки, ВОРОНИнці евк. **орон** олень, ЗаРІГ *серег?, МИРОлюбне, **ІРЖА**вець 2, **САВИН**ці тат. савин, ЛАЗІрки; • ЗаГРЕБЕЛля як. **харабыл** 'караул, сторожа' Пл ГРЕБінка: .ОРЖИЦя; САЇвка, ПИСАРщина, ОСАВУЛЬщина *Яса, КУЛАЗИнці *Хулагу 1263; • ЗаГРЕБЕЛЬня як. **харабыл** 'караул' Вн КАЛИНівка: **КОТЮЖИ**нці, ГОЛУБівка; ДРУЖне даруга, ДРУЖЕлюбівка (пор. МИРОлюбівка), АНТОнопіль, ІВАНів, ПИСАРівка; • кут **КУРБАЛ**івка **харабыл** у с. ГОРБАТівка арбат Пл ДИКАНька: кут БАРАБАШі у с. Звягольське [17, с. 770] .ГОРЯНщина *агаряни (4.21), ПИСАРівщина.

4.17. **Писарі** стали суспільним подразником саме за Орди: «Емір Золотої Орди Кацик (Касачик) 1257 р. прибув до Новгороду аби провести **перепис населення** і «десятину просити». Новгородці «выгнаша их не давше»... За два роки татари знов прибули до Новгороду по те саме. Віче поділилося; ординці «нача... боятися смерти», і князь Александр Невський мусив приставити до них охорону. Уранці «почаша ездити **оканьнии** по улицам, **пишное дома христьянския**» [11, с. 103].

4.18. **Бешк-, Душ-, Самбур-, Бахмач-, Черемух-, Яструб-, Гамал-, Голуб-**. Незалежними ознаками присутності монгольських писарів є основи Бешк-/ Биск- (монг. **бешік** 'монг. письмо') і Самбір-/ Самбур- (халх., бур. **самбар** 'дошка/ дощечка для письма' [14]): • **БЕШК**ине См Глухів: УЛАНове, ПідЛАНЬ, КОМАРівка. КРАСНОЯРськ; ЧЕРВОНІ **ВИШКИ** (пор. і **ВИЩЕ**ОЛЬЧЕДАЇв Вн бешік), БАРАНівка,

СУХОДІЛ, КАЛЮЖне Хулагу, **ЯСТРУБ**щина ар. Ясріб 'Медина', **КОРЕН**ьок/ КУРЕНекь [21, с. 19–12], СОРОКові БАЛЬЧИКИ (осет. бальк 'виправа по здобич'/ монг. балик 'місто'/ а, за топографією [21, с. 19–12]), швидше з монг. **бальчик** 'болото'), **ЄМАДИК**ине (**Юмадук**-Оглан, Джурид у IX коліні, 1425 р. [11, с. 222]), КАЛИНівка; + ГАМАЛіівка См Шостка (**ГОМАЛ**їевка [21, с. 19–12]); • **БЕШК**івка Чг **КОРЮК**івка: КОЗИлівка, **КАМКА** тюрк. **kamağ** XIII с. al-samī, мечеть [10, с. 627] (і 4.21), УРІЧЧя уруг, **ГУРИН**івка 2 новомонг. **гурен**, дмонг. **курен** 'військ. ставка', БРЕЧ *Берке, **ГОЛУБ**івщина ар. галба, галуба 'дійна верблюдиця' [10, с. 785, с. 811], **САВИН**ки; • р. **БЕШКА** Кр Н. Прага: .р. **ДУШ**на халх. **данс** 'реєстр' [14, с. 172], – отже, носову ще почуто як юс > у; ГАННівка, УЛЯНівка, ІЗМАЙЛівка, ГЛИБоке, **КОРИСТ**івка як. **харыстā**- щадити, ІВАНівка, РОЖе-ве, БУТівське, КУКОЛівка, **ЗОЛОТ**арівка. **ЯСИН**УВАТка; • **БИШК**інь п С. Дінця у нп Верх. БИШКин Хк Первомайський: БЕРЕКА Берке, БЕРЕЦьке, **КАШПУР**івка, ПереРІЗНівка, СУМці ар. **соум** піст; • Ниж. **БИШК**ин Хк ЗМІїв: .ЧЕРКАський БИШКин .СУХа ГОМІЛьша, КУКУЛівка, БУТівка .ЧЕРЕМУШне, БОРОВА. МИРгорода; • **БИСК**ів Чв: БІСКів; • **БИШКИ** Тр КОЗова: **ЗОЛОТ**а Слобода, ЦИЦОри, КОЗівка, лів, ЯСТРУБове, ДРАГОМАНівка, ДЕНИСів, **ХОРОСТ**ець як. **харыстā**- щадити; • **БИШК**інь См Лебедин: БОРОВеньки, СТУПки, ХИЛЬКове, КУЛИЧка Хулагу, МИРне, **ЯСНО**ПІлля, ГЛИБоке, **САВЕН**ки тат. савин 'верблюдиця', ГАМАЛіівка ар. гамал 'верблюдиця', **ВИСТОРОП** *Ясріб; МОЛОЧне, КАЛЮЖне, КОРЧани, **ЧЕРЕМУХ**івка, ВАЛКИ балик, БАРАБАШівка, БУКАТИ, БОЙКИ, **ГОЛУБ**івка, **ЖАД**ькове монг. жад спис; • **БИШК**ів Ль Жовква: БОРОВА, ПИРАТИн, ПідДЕРЕВЕНка, ДЕНИСи, ІВАНики, усі, ці, ЗАШКів, ВОРОНівка, ГОРОДЖів, **МОГИЛ**яни, БОРОВА, ГРКАни, **ЧЕРЕМИШ**на, БОЯНець;

• руч. **САМБІР** = НЕДРА, НАДРА у нп. Вел. САМБІР і Малий САМБІР См **КОНОТОП** хан: **КОХАН**івка, **БЛОЗЕР**ка, ГАМАЛіівка, р. **КОМАР**івка і прот. ВІРівка = Вережка... у с. ВІРівка, ЩЕКИнське, **ЧЕРВОН**ий **Яр**, САРНАвщина, САРАНівка, руч. КОРЧАЖин = КОРЧАГин, р. КУКІлка у с. Соснівка, р. **РЖА**вець у с. ХИЖки, р. **ЯЗУ**ча п ЄЗучу *Яса, руч. **БАСАК**ів у с. НеЧАївське; • ур. **САМБУРЦІ**, ГРЕБЕЛЬки, кут **БАЛ**ИЧанка монг. балик 'місто', СТАВок у с. Вел. ЗАГОРівка *саг Чг БОРЗна (тут кут КУСТовЦі, ур. ЗаРОЙ, **БЛОЗЕР**-Щина): кут ХРЕЩатик у с. Вел. Доч; поле **ХИЛЬК**ова Хулагу у с. Берестовець; кут **ГОЛУБ**івка, ур. **ЗОЛОТ**арьове у с. Любомудрівка; кут ЗаМУЛівка мулла, ур. **УРУГА** (повна відповідність монг. **уруг** 'клан') у с. Кинашівка; • кут **САМБУР**ки під Києвом: МИШОЛІвка, **КИТАЄ**ве, КОРЧУВАТе; • ур. **САМБУР**щина, ЧУМАЛі, кут **ГОЛУБ**івка, ТРОЦівка, ХИЛЬКівка, **БИЧИХ**а, ЧАЙка у с. ГОЛінка *калин- Чг **БАХМАЧ** (пор. Башмач-): р. РОМЕН, ліс **КОМОРА** *хомора халх. **хамар** суміжне [14, III, с. 13], ВИСОЩина, **ГОЛУБ**. **ИШИ**не, став ЯЦунка, ГАНДЖАРине; кут ГОРБАНівка, ОХМАТівка, яр ЦВІРКунів, оз. ВИР, р. Сейм у м. БАТУРин; Хутір БОЙКів дтюрк. бой 'сім'я у м. **БАХМАЧ**; став **ПИСАР**івський, РАКШина Долина; кут ДУДКівка і дол. ДУДЧина у с. БАХМАЧ; кут ПИСАРщина і поле **КУРІН**ський

Степ у с. Зарукавне; поле **ЧАЙКи**, **МОГИЛки**, р. **БАСАКова** у с. **ГАЙВОРОН**; ліс **БУТівщина** у с. Шевченкове; кут **ОРЛИКівщина** ярлик у с. **КУРІНЬ**; кут **СТАВКов'яне**, **Хуторяне**, поле **ВЛАДИМИРівщина** (< Владимир, васальне Велике князівство Орди) у с. **Іллінці** дтюр. іл 'країна'. Ойконіми *Володимирівка* мають такий розподіл за областями: **Дп7**; **Од7**; **Мк6**; **Кр6**; **Кв5**; **Зп4**; **Вн4**; **См4**; **Хк4**; **Дц3**; **Пл2**; **Хс2**; **Жт2**; **Вл1**; **Лг1**; **Чк1**. Інвентар супровідних основ великий, але частотних прототипів небагато: окупація степовиків сталася одночасно, тому схожі й засоби позначення незнаних раніше реалій.

4.19. **Церк-/ Чирк-, Мамек-**. Те, що основа Церкшвидше за все є пізнім пристосуванням від калм. **цэрг** 'військо', стало помітно з неясно одностипних назв на зразок: Біла **ЦЕРКва** **Кв**, **Зк**; Біло**ЦЕРКівка** **Зп**, **Мк**, **Пл**, **Хс**; Біло**ЦЕРКівці** (?) **Пл**, **Чг**; кут **ЦЕРКівці** (?) у с. Лемеші **Чг**, кут **ЗаЦЕРКів'я** = **ЗАРІЧ'я** біля с. **ЛОПАТичі** **Чг** (калм. **цэрг** ~ **пмонг. сэрэг**); кут **ЦЕРКовська** (?), дол. **ГАРБЕЛЬова** у с. Слобода; х. **ГОРБОЛеєвка** **Чг** **Чг**; яр **ЧИРКове** калм. **цэрг** військо з дтюр. **черіг**, г. **ЦЕРКовна** у с. Дегтярівка; ур. **ТЕТЕРкіно** дтюрк. **тітір** 'порода верблюда' [24, с. 564], кипч. XIII 'арабс. верблюдиця' [10, с. 458] і **ЦЕРКУНовка** халх. **цэрэг**, калм. **цэрг** військо у с. **Ясне** (Яса); ур. **ЦИРКУНовка**, **ТІТЕРкіне** тітір верблюд [24], ліс **РОГачі** у с. **УЗРУЙ** **Чг** Новг.-Сів. (тут же кут **БУНАКівка**, ліс **КАМКин** Ров **катағ** у с. **ШЕПТаки**; с. **МАМЕКіне**, пор. **Мамак** 'Мамай' [11, с. 182], **ФОРОСТовичі** як. **харыста**- щадити; ліс **СИНДРАКов** (дтюрк. сандри 'говорити безладно' (4.20), кут **КАМКовщинпа** тюрк. **катағ** у с. Красий Хутір, кут **СУНДУКовщина** у с. **ЯМне**). Більше аргументів зі сполучень ур. **ЦЕРКовний** **РІГ** (?) у с. **Бондарі+** і кут **ТАТАРівщина** у м. **Остер** **Чг**; х. **ПИСАРевський**; ур. **КАМКовщинпа** тюрк. **катағ** у х. **МОВЧанів**, поле **ЦЕРКовна** **РУГА** (?) у с. **Шибиринівка** **Чг** **Чг**. Останній мікротопонім набуває сенс, якщо погодитися, що його складники – з монгольського матеріалу: калм. **цэрг** 'військо' + **монг. уруг** 'клан, родина'.

4.20. **Батий-, Кулаг-, Акул-**. Джучидом у III коліні був Хулагу, засновник династії Хулагидів у Персії. Імовірно продовженням його ім'я є основа **Кулаг-/ж-**. Бував на Лівобережжі і його онук **Акул** (VI коліно) – пор. основу **Акул-/Вакул-**: ● **КУЛАЖИнци** *Хулагу 1263 **Пл** **ГРЕБінка**: **ЗаГРЕБЕЛЯ** як. **харабыл** 'караул, сторожа', **ОРЖИЩ'я**, **САЇвка**, **ПИСАРщина**, **ОСАВУЛЬщина** *яса-, **МАР'ЯНівка**; ● **КУЛАЖИнци** **Хулагу** **Кв** **БРОВАри**: **ГРЕБЕЛЬки** якут. **харабыл** 'караул, сторожа'; **КАЛІНівка**, **КНЯЖичі**, **БОГДАНівка** богдо, **КРАСИЛівка**, **РОЖин**, **РОЖівка**, **КАЛИТА** (Іван?); ● б. **КУЛАЖИна** у с. **ЛІСники** **Кв** **КСв**: **ХОТів**, **КРУГлик**, **КРЕМЕНИще** керем; **ЖУКи**, **ЗаБІР'я**, **КАТЮЖанка** 2, **РИКунь** рг, **КНЯЖичі**, **САВЕНки**, **КОЗАРовичі** .**ГЛІБівка**, **БУЧа** .**ГУРІВщина**, **КРЮКівщина** хоруг-?, **ЛІСовичі**, **МИРОцьке**, **ТОЛОКУНЬ** укр з. монг. **толокно**, **СІН'як**, **ВОРОН'ківка**, **ЧЕРВОНе**, **ХОТЯНівка**, **ЗаБУЧ'я**, **БІЛОГОРОДка**, **ЯСногородка**; ● кут **КУЛАГовщина** Хулагу, **ТУПИЧівка** *тюфек самопал і г. **ШОКУРова** цехар у с. **АНТОНовичі** **Чг** **Чг**: ур. **Яце-**

во і оз. **БУЯНИцьке** у м. **ЧЕРНігів**; кут **КАЛУГа** Хулагу, ліси **ВИРи** у с. **АНИСів**; кут **ГАТЪМАНів** у с. **Москалі**; кут **БАТУРовщина**, оз. **БАТУРинові** **КРИНИЦі**, кут **КОЖУ.М'ЯКи** хоз'я 'ходжа' + **Мякка** 'Мекка', **ПЕКУРи**, яр **ПЕКУРів** **РІГ**, ур. **БАТІїв** Вал, **ТУДОРовщина** (татар?), яр **КРЕМ'яне** Урочище, ривч. **АРАПІНов** Ров, могила **ШИРОЧИшине** **Кладовище**, **ТУДАРовщина** (!), **ЦЕРКовище** у смт **СЕДнів**; тут же частина р. **Снов** – **БАЛІКова** **ЯМа**; луг **ЗОЛОТинський** у с. **Лукашівка**; оз. **КАЗАР** у с. **Сивки** (+1970); ур. **ЗОЛОТуха** у с. **ХАТИлова** **Гута**; ривч. **ХАВин**, оз. **ЯМа**, р. **САКівка**, р. і оз. **ЗАБАЧ** іст. **Забаш** «Азовське море» у с. **БоромИКи** (пор. р. **Мика** = **Мека** **Жт** **Радомишль**=**МИКгород**); ур. **ВОРОни** евенк. **орон** 'олень' у с. **Моргуличі**; х. **ВАКУЛин**; ур. **ВАКУЛине** **Жиліще** у с. **Петрове**; кут **КАМАКовщина** тюрк. **катағ**, ур. **РОГовка**, оз. **МОГИЛки** у с. **Буди**; г. **ВОРОНішина** і луг **РОГи** у с. **БОРки** = «Снов'янка»; ур. **ЗОЛОТуха** у с. **Навози** = «Дніпровське»; о. **ЧУДин** у с. **Прохорів**; кут **КОРЧЕВАТка** (евенк. **карчи** 'гроші' + **пахл.** **абад** 'селище') у с. **Старик**; далі кут **ПОВОЛОЖЖ'я** у с. **ШМАЇвка**; яр **ІРЖавець** у с. **Довжик**; г. **Городище** **ОРГОщ**, ліс **ЯЗви**, р. **СИБЕРЕжка** у с. **РОГОЩі**; ур. **ЗОЛОТуха** (поч. **В-** помилк.?), ривч. **ЮРКовський** у с. **ТАБАЇвка**; кут **КРАСовщина**, р. **КУРЕНівка** = **КОРЕНівка** (пор. **КОРЕНьок** **См** **Глухів**; на **Карті** **Шуберта** [21, с. 19–21] напис справді **КУРЕНекь**); с. **КАРХівка** (1712 р. **КОРХовка**); г. **ЖУКова** у с. **Київка**; р. **ЗМІЙовка** у с. **КОБИЛ'янка**; г. **СЕРЕДинська** 中國人 у с. **КРАСне**; р. і с. **ЗОЛОТинка**; поле **РОГи**, **АРАБчин** **РІГ** у с. **Ладинка**; ур. **ЧЕРЕПАШник** і р. **БАРАН**, **РЯБчина** у с. **Друцьке**; яр **ЧЕРЕМУХовий** у с. **Левковичі**; кут **АКУЛОВщина**, **РИЖовщина**, луг **Дроздові** **РОГи**, поле **БЕЛЬКовка**, р. **ХОТІНова** **ЯМа**, **КАРАУЛ** у с. **Мньов**; ур. **РОЖки** у с. **Глядин**; кут **ДЖОЛОВщина** тат. **джайлау** **яйла** у с. **МОХнатин**; кут **РОГ**, випас **МЕРИНова** **Долина**, ліс **Язовки**, луг **в'Язовка**, р. **ЖОВТА** = **Білоус** у с. **ЮР'ївка**; кут **КРАСовщина**, випас **УЗРІЧ'я**, р. **ЯМочка** у с. **Новий Білоус**; с. **СЯДРИЧі** = «Деснянка» (пор. вище (4.19) ліс **СИНДРАКов** та **САНДРАКи**+ **Вн**); х. **ГОРБОЛеєвка**; ур. **ЗАРІЧ'я** *серег, **ВИР** у с. **Піски**; бол. **ТОРЧИН** у х. **Єньків**; кут **БабічУВщина**, луг **За** **ЗВЕНичевим** у с. **РОїще**; кут **Гузівщина**, дол. **БУТова**, ривч. **ЯСлюков** у с. **Рудка**; кут **КУРДовка** і випас **РОГи** у с. **СЕРЕДинка** 中國人; ур. **ТОРЧин**, **МАМИШ** у с. **Слабин**; оз. **ЯМочка**, **ХАТУЧа**, р. **ЯМа** у с. **Слабин**; кут **ЦЕРКовСЬКА?**, дол. **ГАРБЕЛЬова**, поле **КАЗАНський** **Берізнюк** у с. **Слобода**; х. **ПИСАРевський**; ур. **ЗАБОРОВА**, **МОШки**, г. **ЗАБАРОВська**, р. **БОРОВА**, ліс **МИШковщина**, оз. **ВИР**, **ХАТУЧа** у с. **КОЗЕРОГи**; кут **РОГ**, ур. **АНТОНівка** у с. **Старий Білоус**; ривч. **ШАПОРовка** **Шахпур** IV ст.?? у с. **Черторейка**-«**Малинівка**»; луг **ЖЕРВАНок** **Зарван** у с. **Полуботки**; ліс **ЯЦево** у с. **Товстоліс**; р. **СВИНка** *савин, оз. **БАРАНова** **ЯМа** у с. **Улянівка**; г. **БУГЛачка**, луг **ЮРГове**, бол. **МУХОВАТе** у с. **ЯЦево** - «**Новоселівка**»; кут **ТРУХАНівка**, **РОГововка**, **БУШТРИківка** пехл. **уштур** 'верблюд' у с. **Хал'явин**; випас **ЮРКовщина** у с. **Хмільниця**; ривч. **ЖАБИХа**, бол. **ХАВРове** (пор. **Ковров**), кут **МОГИЛевщина**, **ЖАБОВщина**, ліс **РОГата**, **СОРОЧе**, поле **На** **ЯМі** у с. **Р'ЯБці**;

кут **ЯШ**новщина, бол. **ЧЕМЕР**Хове, дол. **САВЕН**кова, поле **ВИТ**ьове, **КОБИ**лянщина у с. Черниш; ур. **КРИМ**чиця, **ЯС**-люків, берег **САЛ**ВОНова хозарс. саліфан, ур. **ХИЛЬ**Кова Круча на р. Снов, струм. **СОКОР**ник у с. Клочків; ур. **КОРОВЕЛЬ** як. **харабыл** 'караул, сторожа', Янівське, кут **КУЛИ**Шівка. **ОСАУЛ**ківка *Яс- у с. Шестовиця; кут **КАЛАНТА**ївка Калантай, ур. **КОРАБ**лище, поле **ЦЕРК**овна **РУТА**, **МОРГУ**нове у с. Шибиринівка;

4.21. **Серед-**, **Шейбон-**, **Моран-**. Регулярна повторюваність у розглянутих контекстах назв від основи **Серед-** наводить на думку про можливе відображення в них відомих далекосхідних реалій: китайська назва Китаю 中國 Чжун-Куо букв. «Серединна (中) Держава», а китайців 中國人 чжун-куо жень букв. «люди Серединної Держави». У тій етномовній картині світу всі інші країни розміщуються довкола Китаю, – а він посередині (для обставин XIII ст. це мав бути синонім монголів). Тоді пор. і назви нп *Середина* Льв, *Середина-Буда* См, *Серединки* Тр, *Серединці* Хм.

Уперше таку можливість помічено на контекстах: ● **ВОРОБ**лячин **харабыл** Льв Яворів: **СЕРЕ**Дина 中國人; **ВЕРБ**ляни **харабыл**, **КАЛИТ**яки; **МУРИ**ни морин, **КАЛИ**нівка, **ВОРО**ців, **СЕРЕ**Дній **ГОРБ** 中國人, **БУН**ів, **ІВА**ники, **ДОБРО**-**СТА**ни, **НАГА**чів каз. **нагаш** 'родичі з боку матері', Ямельня, в **АКУ**ли, **СОЛИ**ги негід. солиґи- 'верховинець', **СОЛУ**-**КИ** евенк. солак- 'верховинець', **МОРА**нци монг. **морин** 'кінь' (пор. і хрестоматійні назви **МОРИ**нци Чк2); **СВИД**ниця монг. *Субудай*; ● ур. **ШИБО**ниця Шейбан (брат Батия), **КНЯ**же, **КОН**еве у с. **СЕРЕ**ди, ур. **ЧЕРЕМА**шище біля р. Уборть у с. Підлуби Жт Ємільчине; ур. **ЖУШ**МАНь (пор. Єсмань) **КОРЕН**ья *кур- біля с. ЯНЧА-Рудня («Рудня Іванівська», ур. **КАЛИ**новка у с. Зубковичі [21, с. 21–6]; ● **МЯ**КО. **ХІД** Мякка 'Мекка' (Афан. Нік.) Вн **БЕР**Шадь Берке + чадь: **ВОВ**чок балик, **КРАС**носілка, **СЕРЕ**Динка, **КАВ**Кули, **ЯЛА**-**НЕ**ць 2; ● кут **СЕРЕ**Дівка, ур. **РОГ** у с. Підлісне = **ЦЕРК**овище+ Чг **КО**Зелець: кут **ЧИ**Жівська у с. **САВИ**н, ур. **ВО**-**РО**Новщина у с. Карпеки, ур. **ЯВОН**івщина, **БУТ**ківщина у с. Ставиське, ур. **ФОРО**СТОВАте (і 4.19) у с. **ХРЕ**Щате; ур. **КОР**Жівщина, р. **ЧЕМЕР**ка у с. **ЧЕМЕР**; кут **ЗОЛО**тий Хутір, ур. **ТАТАР**ський Брід ● кут **ОСЕРЕ**Док у с. **ЖУК**івка Чг Куликівка: ур. **КАМА**Рець, **КОЗА**Ровщина, **ЦЕРК**овне, бол. **ЯЗ**ви, оз. **ВОЛ**жин у с. Кладьківка; оз. **ЗАЛА**Туша, **ТУРА**-**МІ**вка, долини **РУ**Банова, **ША**хова, могили – **ГОРЯ**нське **Кладовище** *агарян- у с. **КОВ**чин Кабк Кавказ.

Але в такому разі: ● **Чу**нків = **ЧУ**ньКОВ+ 中國 Чжун-Куо Чв **ЗА**СТАвна: **РЕПУ**жинці. **ХРЕ**Щатик, **БАЛАМУ**Тівка монг. баламут, **РЖА**винці, **БОЯ**нчук, **КАДУ**Бівці, яр **СЕРЕ**Дній у с. **ОНУТ** монг. *он-ууд 'гуни', **ЮР**Ківці; ● р. **Чу**ківка < **ЧУ**-**КОВ**ка 中國 у с. **ЧУК**ВА Льв **САМ**БІР: **ЧАЙ**КОВичі. **КОЛ**БАЄ-**ВИ**чі, **БАРА**нівці, **БІС**Ковичі бешік, **КАЛИ**нів, **ХВОРО**Ща, **ОР**Ховичі уруг, **ГЛИ**Боч, **КОН**.**ЮШ**ки-**КОРО**Лівські монг. **ХАРУ**ул 'караул', **КОНЮ**Шки-**ТУЛИ**ГОЛОВи Туран, **БЛО**Ки;

● р. **Чу**ківка = **ЧУ**ГОВка 中國 (1786) у м. Чугуїв: **БАШ**КІ-**РІ**вка, р. Стара **ПЕЧЕН**Іга у нп **ПЕЧЕН**Іги, **ЗАРО**Жне, **БУР**-**ЛУК**, **ІВА**нівка, **ЮРЧЕН**кове чжурчжен-, яр і с. **ТАГА**нка =

КАГАнської **Перево**з+; яр **ВОЛО**Хів п **СЕРЕ**Дньої **БАЛА**Клій-**КИ**; ● **Чан**ків = **ЧАН**ьКОВ+ 中國 Хм **ДУНА**ївці: **ЗА**СТАВля; **УДРІ**вці, **СТАВ**ище, **ІВАН**ківці, **ДЕРЖА**нівка, **АНТОН**івка, **ВИХ**Рівка, **СМОТРИ**ч. **КРИНИ**Чани, **ЯЦЬ**ківці.

4.22. **Деревен-**, **Хваліс-**, **Навгач-**. Афанасій Нікітін зберіг живу вимову географічних реалій XV ст. Він доніс до сьогодні назви «*море Дербеньское, дорія Хвалитьскаа*» (Каспійське море) з уже втраченим -т- у прототипі **Дербент**. У *сполученні із синхоричними контекстами* це підказало етимологію топонімів-реплік б. **ДЕРЕВ**'ЯНка Дц, Льв (**DEREWEN**ка [СГУ, 167]), р. **ДЕРЕВ**ниця Чв, пот. **ДЕРЕВ**ни-**КУВА**Тий Зк (*абад), пот. **Дерен**івка і ур. **ДЕРЕВЕН**івка Чв; нп **ДЕРЕВЕН**ське Хк, **ДЕРЕВИ**ни Чг, **ДЕРЕВ**'ЯНки Вн, Кв, Льв, а також б. **Фалій**ська **Канава** Дп, бол. **Хваліси** [21, с. 21–6], на зах. від с. **ГОЛИ**ші [18, с. 236].

● бол. **ХВАЛІСИ** У [18, с. 236] = ур. **ХВАЛИ**Совь [21, с. 21–6] на витоку р. Кам'янка Жт Олевськ {ур. **ТАТАР**ські Ліски під Олевськом; р. **ЗОЛО**Туха у с. **БОРО**ве, р. **СВИ**-**ДОВ**ка **Субудай**, ур. **ЯМ**но і **КОХО**нець у с. Кам'янка; **бол. СТАВ** у нп **РИК**івка і **БОЛЯ**рка, кут **ЗаЦЕРК**ів'я = **ЗАРІ**ччя у с. **ЛОПА**тичі; ур. **ШУРА**, **БАРА**нова **ВОЛО**Ка, **ЯМ**не, **ЖУ**-**ШМА**н у с. **Забаро**-**Давид**івка, р. **ЖУК**овниця, бол. **КОН**-**СЬ**ке у с. Мала **Глум**ча, ур. **ЖУК**ів, р. **РО**ги, **ХМИ**ринка, ур. **ЯМ**ки біля с. **Цві**ля; у с. ур. **Стара** **Служба** у с. **КУРЧ**иця на р. **Служ**; р. **ОС**овець *яс- (пор. **осавул**, **орлик**, **Ослави**) л **Убор**ті, ур. **РО**ги у с. **О**сова *яс-; бол. **ЖУК**ове, **КОН**ю-**ХИ**, ур. **ПОЯ**ски, **НАВГА**чак каз. **нагаш** 'родичі з боку матері' (пор. **НАГА**чів Льв (4.21), **НОГА**чівка Хм); ур. **ШИБО**-**НИ**ця, **КАДИ**ще, **КОН**еве у с. **СЕРЕ**ди, ур. **ЧЕРЕМА**шище біля р. Уборть у с. Підлуби Жт Ємільчине; ур. **ЖУШ**МАНь (пор. Єсмань) **КОРЕН**ья *кур- біля с. ЯНЧА-Рудня («Рудня Іванівська», ур. **КАЛИ**нівка у с. Зубковичі; р. **ТЕРЕМ**ША *ч-, ур. **ГОЛИ**ниські *Ка-, ур. **ЯШ**ниці, **Старі** **СТА**ни, **КО**-**РО**Лівка **хоруул** у с. **МЯК**.**ОЛ**ОВИЧі **Мякка** (див. 4.27) (тепер «Миколаївка!» Жт Ємільчине на р. **ПЕР**га; постає питання, чи й інші не такі само), ур. **ВОРО**нівці, **ЯЗ**винка, **РАДО**МЕЛЬ, **КОЗ**.**О**МИР у с. **О**сівка (Солов'ї), та ін. Можливий прототип справжніх, історичних *Кам'янок* рос. ст. **Камень** 'назва Уралу'.

4.23. **Став-**, **Хорохорин-**. Наспів розв'язок основи назв *Стави*, *Ставища*. В Україні ці назви масові, але на вододілах і серед суцільних боліт (!) виглядають немотивовано: с. **Ставиське** Чг **Козелець** (це найвища точка у доріччі р. **Остер**); **СтавичАНИ** Хм **Славу**та; **Ставище** Жт **КОРО**СТень; пор. і **болото** **Став** біля с. **Болярка** Жт **Олевськ**.

Незвичний і словотвір основи: **Стави**Чі, **Став**ЧАНИ Льв, Хм, Чв 2, **СтавищАНИ** Чг, **Ставков**'ЯНЕ Чг (пор. іст. **поляне**, **деревяне**), **Став**ЧИНці Хм. У записях відзначено й промовистий наголос б. **Ст**авочна л **Борової**; є і підказки з синоніма р. **ставна** = **Станова** (!) (СГУ). Показові й сусідства: ● **ГОЛИ**Шів *Хваліс- Каспій Вл **Луцьк**: **Ново**-**СТАВ**; **КОР**Шовець, **АНТОН**івка, **БА**їв, **БУЯ**ни, **Радо**МИШЛЬ, **СУХ**оволя, **ЗАБОЛО**Тці, **ХОРОХОРИН**! **Хорхорин**, столиця **Чингіз**-хана (пор. і **ГОРОХОЛИН** ІФ **Богородчани**: **БОЙ**ки, **БОГР**івка тюрк. **бугра** верблюд, **СОЛОТ**вин *з-); ● **ГОЛИ**-

Шів *Хваліс- Рв Рв: .ЗаСТАВ'я, СтароЖУКів; НовоСТАВ .ДЕРЕВ'ЯНЕ Дербень, .СТАВичі, Ясининичі, ПОРОЗове, КОРНин *курінь.

Слово *став* ('місце, де щось стоїть') звузило значення, адже *стає* не лише вода: «А в другий раз приходив ватажок Вовчок, та й **став** коло Константинова. ЗОЮР, I, 132. Цікаве значення *став* «стайня» на Смоленщині: *Пошел ен на ставы-конюши выбирать себе лошады* (1914) [23, с. 15]. Але найпереконливіший периферійний архаїзм зберігся у говірці Новгород: **став** «стоянка, місце тимчасового перебування. *Став-то раненых вот в той деревне был* (1969)» [23, с. 15]. Усе це відгомін доби Степу.

Став 'стоянка' міг бути й на р. **СТАВИЩА** у с. ЖУРЖевичі *чжурчж-? Жт Олевськ [21, с. 20-6]: ур. ЯСне, Під'Я-Сенне, ур. КРУГ.ОВАТО < ь; ур. ЗаГРЕБЕЛЬ у с. Войтковиці; ур. Пожо, КУТО < ь, ГОЛИШЕВЕ *Хваліс і ур. КОРЕНЕЦЬ *у на р. Ствига. Є логіка у контекстах: ліс ПИСАРЩИНА і ур. **СТАВИЩЕ** у с. Остапівка Чг Варва; ур. КАНІВЩИНА, дол. КАЛІНІВСЬКА і луг **СТАВИЩЕ** у смт Варва Чг.

4.24. **Бунак-, Таган-, Бурлук-**. Незалежною вказівкою на такі ж тимчасові стоянки стають уже вивчені основи Бунак- (є і омонімічне прізвище) з пехл. **bugag** 'багаж, місцеперебування, житло, табір' (МакКензі) [9, с. 592] і Таган- (бур. **тагаан** 'тринога для підвішування казана над багаттям'). Пор. • **БУНАКОВЕ** Хк Лозова: ДоброБУТ, ГАННІВКА; БРАТОЛЮБІВКА, ЧЕРВОНІЙ КУТ, МИРНЕ, СЕРГІЙВКА, **ЖУКОВЕ**, МИРОЛЮБІВКА, ШАТІВКА, КНЯЗЕВЕ; НовоЗАБЕРЕЦЬКЕ, НОВА МЕЧЕБИЛІВКА .КІННЕ; БАРАБАШІВКА;

• **ТАГАНКА** Хк Чугуїв: ЧЕРВОНЕ, **БУРЛУК** Бурлюк (Джучид, IV коліно), ІВАНІВКА, ЮРЧЕНКОВЕ; • **ТАГАНЧА** Чк КАНІВ: ІВАНЬКІВ, ЛАЗІРЦІ, РЖАВЕЦЬ, КОЗАРІВКА, СИНЯВКА. Також: • р. **БУРЛУК** у нп Великий БУРЛУК Хк рц: КУРІНЬКИ, ГОЛУБІВКА, ЖУКІВ ЯР, ЯСЧНЕ ЯК 'Урал'; КРАСНОЯРСЬКЕ, ШИПУВАТЕ, КАНІВЦЕВЕ.

4.25. **Баскак-, Мир-**. До депорації татар в Україні було с. **БАСКАКИ** (**баскак** 'намісник хана при васальному князі') [12, с. 961, с. 164] – тепер чергова «Кам'янка» Жт Жт {БІЛКА, БАРАНІВКА, ЧЕРЕМОШНЕ, ДЕНИШІ, СОРОЧЕНЬ, РУЖКИ, ТЕТЕРІВКА, ІВАНКІВЦІ, ГАДЗИНКА хаджи, ЗАРІЧАНИ, МИРОЛЮБІВКА}. Деінде історична пам'ять збережена: досі є нп Баскаки РФ Чуваш., Тверс.; -ово Ярослав., Іван., Смол., Тульс., -овка Смол., Баскачи Моск., Ярослав. [15]. Значно частіші основи Мир- з ар. **амір** 'емір, князь, нойон' – МИРГОРОДИ = МИРВОДИ **амір** + **абад**, МИРОЛЮБІВКИ, ЛюбоМИРІВКИ, МИРЧІ й ПоМІРКИ.

4.26. **Болгач-/ Болшач-**. Зустрінуто й • кут **БОЛГАЧІВКА** і оз. **БОЛГАЧ**, оз. ДУНАВИЦЯ і бол. **КОРАБЛИЩЕ** у смт Любеч Чг Ріпки: ур. **МОРЕНКОВ** Тарак монг. морин 'кінь' у х. Горки; ур. **ВЛАДІМИРОВСЬКА** Дача (4.27) у с. Вербівка; с. **ГУНЬКІВКА** монг. **hün** 'населення'. Ще Афанасій Нікітін журився, що всюди став **булгак**: це тат. **булгак** 'заворушення, заколот, зам'ятня' [24] (пор. Змітнів Чг).

4.27. **М'як-**. Завершити цей епізод студій варто свіжою знахідкою з твору Афанасія Нікітіна 550-річної давнини: «Господи Боже мой! На ты уповах, спаси мя, Господи! Пути

не знаю, иже камо пойду из Гундустана: ...на Хоросан пути нету, ни на Чеготай пути нету, ...ни на Рабостан пути нет. **То везде булгак стал**; князей везде выбил, **и земля ся не скрепила...** А иного пути нет никуды. А на **Мякку** итти, ино стати в веру бесерменскую. Занеже крисьтяне не ходят на **Мякку** веры деля, что ставят в веру*. А жити в Гундустани, ...у них все дорого...». Отже, **Мякка** – вимова назви **Мекки** 1470 р. Так врятовано зниклу історію основи М'як-. *От чому с. **МЯК.ОЛОВИЧІ**+ Жт (4.22), **МИШ.ОЛОВКА** Кв, може якісь **МИХ.АЙЛІВКИ**.

• оз. **М'ЯКОТИН!** у с. КОЗЛИНИЧІ хозя Вл МАНЕВИЧІ: **СЕРХІВ** серег, **ЧЕРСЬК** чері-, **КАЛІНІВКА**, ПідЦАРЕВИЧІ 2, КУКЛИ, БОРОВИЧІ, ЗАРІЧЯ, **КОМАР**ове хамар?; • **М'ЯКЕНЬКІВКА** Пл РЕШЕТИЛІВКА: .КОНОНИ, МИХНІВКА; КОРЖІВКА, ГОЛУБИ, ІВКА, КАЛЕНІКИ, ХРЕЩАТЕ, МИРНЕ, ПИСАРЕНКИ, ХОРУЖІ, ЯЦЕНКИ; • **М'ЯКІВКА** Хк БОГОДУХІВ: ХОРУНЖЕ, КОРОТКЕ Карт-ан, ІВАНО-ШИЙЧИНЕ, МИРОЛЮБІВКА; • **М'ЯКОТИ** Хм іЗЯСЛАВ: РАДОГОЩ 2; ДОРОГОЩА, АНТОНІВКА, БІЛОТИН, БІЛОГОРОДКА, **БІЛЬЧИН**, ка, МИСЛЯТИН, БЛИЖИНЦІ Білік, ХОТЕНЬ 2, ХРИСТІВКА *хорист-, ТЕЛІЖЕНЦІ, КАЛІНІВКА, МИРНЕ, ЧИЖІВКА, СОШНЕ, ЗаБРІД; • **М'ЯКО.ХІД** Вн БЕРШАДЬ Берке + чадь: **СЕРЕДИНКА**, ЯЛАНЕЦЬ 2; • р. **М'ЯКИША** (СНМРИ 1859 Черн., с. 151) Чг СОСНИЦЯ: руч. БІЛОЧ с. 158, у с. Волинка, р. **ВЕЖІВКА** вежі?; р. **ВИЖІВКА** у с. Вел. Устя; ГАННІВКА; БУТІВКА, СтароБУТІВКА, ЗаГРЕБЕЛЛЯ, КОНЯТИН, р. ВАЛКИ балик у с. СИНЮТИН; ПОКОТИЛІВКА *багат-; р. СВІРКА у с. СВІРОК; р. БУЛДИЖКА bulduq 'прибути'/ рос. діал. (владим.) *булдыга* 'булава' [15, I, с. 156]; р. **ЖУРЖІ** чжурчж-; руч. ІВАНЧА; р. КУРІНЬ у с. Лозівка; р. МОГИЛКИ; р. МОЛОЧНА у с. ПЕКАРІВ; р. МУРАВІЙКА у с. ЗМІТНІВ *Замятня.

Розшукано й назву р. Мика = **МЕКА** у м. Микгород+ = Радомишль Жт [18, с. 361] на р. ТЕТЕРІВ 'Верблюжачій'. Монголи прийшли буддистами, а в часи панування на Русі прийняли іслам. Тому й різноманітніші його ознаки: *Бахметівки, Яструбинці, Ромодани* Пл, *Сорочинці* Пл4, *Радванці* Льв, *Редвенці* Тр, *Ропотуха* Чк, *Камки* Жт, Чг і *Комишуватки, Кумарі* Мк2, кілька *КомарівЦіве, Комаргород* Вн і півсотні *Комарівок* (пор. *Мухаммад, Ясриб* 'Медина', *рамазан* 'піст', *сарацини, ризван* 'рай', укр. ст. *ропоть* 'мечеть' [16, III, с. 502] = тюрк. камаг, *кумар* 'місяць') і багато схожих. Далі були часи *РЕПУЖИНЦІВ* ІФ, Чв на Дністрі (лат. *gerugnare* 'відкидати віру'; пор. і в Новгородській землі *Рыпушкалицы* і *Арабач*), *ЛЕКУРІВКИ* й *Пекарі* (кімр. *reswг* 'грішник') і зрештою *ПЕРЕХРЕС-ТІВКИ* См2, Кр, -ові Од2.

5. Так за роки спроб і помилок кожному камінчику-топоніму, хоч і не зразу, а повернуто його загублене місце у мозаїці минулого. Дотеперішня праця над долітописними пластами топонімів пояснима, бо нерідко це єдині мовні свідки ранньої історії. Збіг обставин привів до топонімії часів Золотої Орди, і обсяг збережених назв-свідків тієї пори на землях України дивує. Дальші студії трьох драматичних століть нашої східної історії можуть бути не менш плідними.

ДЖЕРЕЛА

1. Тищенко К.М. Ключі з Астурії від минулого України. Київ : Вид-во «Аквілон Плюс», 2015. 528 с.
2. Тищенко К.М. Гунські і аварські топоніми Сіверщини. *Збереження історико-культурних надбань Сіверщини*. Глухів, 2005. С. 14–24.
3. Тищенко К.М. Гунсько-аварські топоніми у Європі. *Вісник Львівського університету*. Серія філолог. Вип. 36. Львів : Вид-во ЛНУ, 2005. С. 28–48.
4. Тищенко К.М. Монгольська топонімія у Центральній Європі. *IX сходознавчі читання А. Кримського*. Київ : Вид. центр ІС НАНУ, 2005. С. 93–96.
5. Тищенко К.М. Назви з Глухівщини в колі гунських топонімів Європи. *Сіверщина в контексті історії України*. Суми, 2007. С. 23–37.
6. Тищенко К.М. Сорочові Бальчики: алтайські топоніми Сумщини. *Сіверщина в історії України*. Вип. 2. Київ–Глухів, 2009. С. 24–31.
7. Тищенко К.М. Слід тунгусів, маньчжурів і монголів у топонімії України. *Вісник Львівського університету*. Серія філол. Вип. 61. Львів, 2014. С. 208–219.
8. Тищенко К.М. Іншомовна історія українців: 2300 реалій античності й середньовіччя у мові, топонімах і прізвищах. Київ-Броди : Вид-во «Просвіта», 2018. 816 с.
9. Тищенко К.М. 42 епохи українських мовних контактів: енциклопедія 3000 реалій античності й середньовіччя у мові, топонімах і прізвищах. Київ-Броди : Вид-во «Просвіта», 2020. 912 с.
10. Clouston G. An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish. Oxford : At the Clarendon Press, 1972. 1034 p.
11. Селезнёв Ю.В. Элита Золотой Орды. Научно-справочное издание. Казань ; Вид-во «ФЭН» АН РТ, 2009. 232 с.
12. Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ / ред. Н. Попівський та ін. Київ : Укр. вид-во політичної літератури, 1947. 1066 с.
13. Тищенко К.М. Долітописна мовна історія українців. Київ-Дрогобич : Вид-во «Просвіта» 2016. 752 с.
14. Санжеев Г.Д., Орловская М.Н., Шевернина З.В. Этимологический словарь монгольских языков: В 3-х т. Москва, 2018.
15. Microsoft Encarta Premium, 2009. Е-ресурс.
16. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: В 4-х тт. Москва : Изд-во «Прогресс», 1964–1973.
17. Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ / ред. Д. Шелягін. Київ : Укр. вид-во політичної літератури, 1973. 816 с.
18. Словник гідронімів України / ред. А. Непокупний та ін. Київ : Вид-во «Наукова думка», 1979. 782 с.
19. Павленко С. Мікротопоніми Чернігово-Сіверщини. Чернівці : ПАТ «ПВК «Десна», 2013. 600 с.
20. Сравнительный словарь тунгусо-маньчжурских языков. Материалы к этимологическому словарю: В 2-х тт. / ред. В. Цинциус и др. Ленинград : Изд-во «Наука», 1975.
21. Карта Шуберта. (Карты трехверстовки; freemap.com.ua > karty-ukrainy)
22. Словарь української мови / упорядкував, з додатком власного матеріалу, Б. Грінченко. У 4-х т. Київ, 1907–1909.
23. Словарь русских народных говоров. Вып. 41 / ред Ф. Сороколетов. Санкт-Петербург : Изд-во «Наука», 2007. 342 с.
24. Древнетюркский словарь / ред. В. Наделяев и др. Ленинград : Изд-во «Наука», 1969. 678 с.

Tyshchenko K.M. The Golden Horde Place Names of the Left-Bank Ukraine

The toponymy of Ukraine preserves till now the continuants of the names from the Golden Horde elite – Jochi and his descendants: Batu-Khan, Buval, Ordu-Ichen, Sheiban, Bashmak, Burluuk, Uzbek, Akul. The names of the amirs (noynas) – Subutai, Kartan, Aidar, Alchedai, Kavgady, Babuji, Kalantai, Koverga, Mamai. In their contexts the various Horde realities are detected: the ethnonyms – Tatars, Mongols, Manchu, Arabs, Alans; place names – the Golden Horde, China, Kashmir, Khvalisy, Derbent, Yathrib, Mecca; other realities – Mong. Yasa, Bilik, urug 'clan', tsakhar 'serfs', beshik 'writing', sambar 'writing tablet', dans 'list', tsereg 'army', abukh 'captured'; Evenk. oron 'deer'; Turk. haqan, tagan, baskak, kalyn 'thick', bulgak 'mutiny', Burkhan 'Buddha', asura; Yakut. kharabyt 'guard'; Tat. savin 'camel', Ar. al-haluba 'milch camel'; Pahl. bunak 'property, tent'; Slav. pysar-'scribe', stav- 'camp' etc.

Key words: language contacts, toponymy of Ukraine, the Left Bank Area, Golden Horde, Mongolian, Tungus-Manchu, Old Turkic, Arabian, Pahlavi contacts.

REFERENCES

1. Tyshchenko, K. (2015). *Kliuchi z Asturii vid mynuloho Ukrainy [The Asturias Keys of the Ukrainian History]*. Kyiv : Vyd-vo «Akvilon Plus». [in Ukrainian].
2. Tyshchenko, K. (2005). Huns'ki i avars'ki toponimy Sivershchyny [The Hun and Avar Place Names in the Siveria Region]. *Zberzhennia istoryko-kul'turnykh nadban' Sivershchyny*. PP. 14–24. Hlukhiv. [in Ukrainian].
3. Tyshchenko, K. (2005). Huns'ko-avars'ki toponimy u Ievropi [The Hun and Avar Place Names in Europe]. *Visnyk Lvivskoho*

natsionalnoho universytetu. Serii fililohichna: naukovyi zhurnal - Bulletin of the Lviv National University. Series in Philology: Scientific journal. Vol. 36, pp. 28–48. [in Ukrainian].

4. Tyshchenko, K. (2005). Monhol's'ka toponimii u Tsentral'niui Yevropi [The Mongolian Place Names in Central Europe]. *IX skhodoznavchi chytannia A. Kryms'koho – The A. Krymsky 9-th Oriental Colloque*. PP. 93–96. Kyiv : Publ. center IS NANU. [in Ukrainian].

5. Tyshchenko, K. (2007). Nazvy z Hlukhivshchyny v koli hunsk'ykh toponimiv Yevropy [The Place Names of the Hlukhiv Area among the Hun Toponyms in Europe]. *Sivershchyna v konteksti istorii Ukrainy – The Siveria Region in the Ukrainian History Context*. PP. 23–37. Sumy. [in Ukrainian].

6. Tyshchenko, K. (2009). Sorokovi Bal'chyky : altaiskii toponimy Sumshchyny [Sorokovi Bal'chyky: the Altai Place Names of the Sumy Region]. *Sivershchyna v istorii Ukrainy – The Siveria Region in the Ukrainian History*. Vol. 2, pp. 24–31. Kyiv–Hlukhiv. [in Ukrainian].

7. Tyshchenko, K. (2014). Slid tunhusiv, man'chzhuriv i monholiv u toponimii Ukrainy [The Tungus, Manchu and Mongol Traces in the Ukrainian Place Names]. *Visnyk Lvivskoho natsionalnoho universytetu. Serii fililohichna: naukovyi zhurnal – Bulletin of the Lviv National University. Series in Philology: Scientific journal*. Vol. 61, pp. 208–219. [in Ukrainian].

8. Tyshchenko, K. (2018). *Inshomovna istoria ukrainsiv: 2300 realii antychnosti y seredniovichchia u movi, toponimakh i pryzvyshchakh [The History of the Ukrainians in the Language Borrowings: 2300 Realities of the Antiquity and Middle Ages in the Language, Place and Family Names]*. Kyiv, Brody : Vyd-vo «Prosvita». [in Ukrainian].

9. Tyshchenko, K. (2020). *42 epokhy ukrains'kykh movnykh kontaktiv: Entsyklopediya 3000 realii antychnosti y seredniovichchia u movi, toponimakh i pryzvyshchakh [42 Epochs of the Ukrainian Language Contacts: Encyclopedia of 3000 Realities of the Antiquity and Middle Ages in the Language, Place and Family Names]*. Kyiv, Brody : Vyd-vo «Prosvita». [in Ukrainian].

10. Clouston, G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford : At the Clarendon Press.

11. Seleznirov, Yu. (2009). *Elita Zolotoj Ordy. Nauchno-spravochnoe izdanie [The Elite of the Golden Horde]*. Kazan : «FEN» AN RT Eds. [in Russian].

12. Popivs'kyi, N. (Ed.) (1947). *Ukrainska RSR. Administratyvno-terytorial'nyi podil [Ukrainian SSR. The administrative-territorial division]*. Kyiv : Ukr. vyd-vo politychnoi literatury. [in Ukrainian].

13. Tyshchenko, K. (2016). *Dolitopysna movna istoria ukrainsiv [The Pre-Chronicle language history of the Ukrainians]*. Kyiv, Drohobych: Vyd-vo «Posvit». [in Ukrainian].

14. Sanzheev, G., Orlovskaja, M., Shevermina, Z. (2015–2018). *Etymologicheskij slovar' mongol'skikh jazykov. Vols. 1–3. [The Etymological Dictionary of Mongolian Languages]*. Moscow : IV RAN Eds. [in Russian].

15. Microsoft Encarta Premium (2009). Е-атлас.

16. Фасмер, М. (1964–1973). *Этимологический словарь русского языка. Vols. 1–4. [The Russian Etymological Dictionary]*. Moscow : «Nauka» Eds. [in Russian].

17. Sheliahin, D. (Ed.) (1973) *Ukrainska RSR. Administratyvno-terytorial'nyi podil [Ukrainian SSR. The Administrative-Territorial Division]*. Kyiv : Vyd-vo polit. lit. [in Ukrainian].

18. Nepokupnyi, A. (Ed.) (1979). *Slovyk hidronimiv Ukrainy [The River Names of Ukraine. Dictionary]*. Kyiv : Vyd-vo «Naukova Dumka». [in Ukrainian].

19. Pavlenko, S. (2013). *Mikrotoponimy Chernihovo-Sivershchyny. [The Microtoponyms of the Chernihiv-Siveria Region]*. Chernihiv : PAT «PVK «Desna» Eds. [in Ukrainian].

20. Tsintsius, V. (Ed.) (1975). *Sravnitel'nyj slovar' tunguso-man'chzhurskikh jazykov. Materialy k etimologicheskomu slovariu: V 2-kh t. [The Comparative Dictionary of the Tungus-Manchu Languages. Materials for the Etymological Dictionary: In 2 Vols.]*. Leningrad : Vyd-vo «Nauka». [in Russian].

21. The Schubert Map. Е-resource (freemap.com.ua > karty-ukrainy). [in Russian].

22. Hrinchenko, B. (Ed.) (1907–1909). *Slovar' ukrains'koi movy: U 4-kh t. [The Ukrainian Dictionary: In 4 Vols.]*. Kyiv. [in Ukrainian].

23. Sorokoletov, F. (2007). *Slovar' russkikh narodnykh govorov [The Russian Dialects Dictionary]*. Vyp. 41. Sankt-Peterburg : Vyd-vo «Nauka». [in Russian].

24. Nadeliajev, V. (Ed.) (1969). *Drevnetiurkiskij slovar' [The Ancient Turkic Dictionary]*. Leningrad: Vyd-vo «Nauka». [in Russian].

**Стаття надійшла до редакції 28.02.2021 р.
Рекомендована до друку 28.04.2021 р.**

